

“Education for knowledge, science and culture” –Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

Vivekanand College, Kolhapur (Empowered Autonomous)

Department of Political Science

Teacher – Asst. Prof. Ajay P. Patil

Financial Administration of India

भारतातील वित्तीय प्रशासन

Budget: Meaning, Definition and Types

अंदाजपत्रकाचा अर्थ, व्याख्या आणि प्रकार

सत्यमेव जयते

वित्त मंत्रालय
MINISTRY OF
FINANCE

पाच प्रकारची कार्ये वित्तीय प्रशासनात समाविष्ट केली जातात.

- १. अंदाजपत्रक तयार करणे, नवीन आर्थिक वर्षासाठी राज्याच्या उत्पन्नाचा आणि खर्चाचा आराखडा अंदाजपत्रकाद्वारे तयार करणे.
- २. कायदेमंडळाकडून अंदाजपत्रकाला मंजूरी मिळविणे.
- ३. अंदाजपत्रकाची अंमलबजावणी करणे. अंदाजपत्रकानुसार उत्पन्नाची वसुली करून नियमितपणे खर्च करणे.
- ४. राज्याच्या कोशाचे व्यवस्थापन ठेवणे. राज्याने उभे केलेले भांडवल व पैसा सुरक्षित ठेवून त्याचे दायित्व (Payments) योग्य प्रकारे करणे.
- ५. हिशेबव्यवस्था ठेवून हिशेब खात्याकडून ते हिशेब तपासून घेणे.

वित्तीय प्रशासनाची साधने

- १. विधिमंडळ (The Legislature)

- २. शासन विभाग (The Executive)

- ३. राजकोष किंवा वित्त मंत्रालय (Treasury of Finance Department)

- ४. हिशोब विभाग (Audit Department)

- ५. संसदीय समित्या (Parliamentary Committees)

अंदाजपत्रक (अर्थसंकल्प) (Budget)

अर्थ (Meaning) : अंदाजपत्रक (Budget) हा शब्द (Bougette) बूजेट या फ्रेंच शब्दावरून निर्माण झाला.

Bougette म्हणजे चामड्याची थैली किंवा पिशवी.

टेलर : "एका निश्चित काळासाठी केलेली सरकारची आर्थिक योजना म्हणजे अंदाजपत्रक होय."

डिमाँक : "अंदाजपत्रक म्हणजे अशा प्रकारची आर्थिक योजना ज्यात भूतकालीन कार्याचा आढावा वर्तमानकालीन योजना आणि भविष्यकालीन आराखडा यांचा समावेश केला जातो."

"अंदाजपत्रक म्हणजे ज्यात भूत व वर्तमानकालीन माहिती गोळा करून त्याआधारे आगामी वर्षासाठी सरकारचे जमा व खर्चाचे आर्थिक धोरण निश्चित केले जाते व नंतर अशा अंदाजपत्रकाला विधिमंडळाची मंजूरी घेऊन त्याची अंमलबजावणी केली जाते."

पुढील तत्वांच्या आधारे अर्थसंकल्प निर्माण केला जातो.

- प्रसिद्धी (Publicity)
- स्पष्टता (Clarity)
- व्यापकता (Comprehensiveness)
- एकता (Unity)
- नियतकालीनता (Periodicity)
- विस्तृत विवेचन (Detailed Specification)
- पूर्व स्वीकृती (Prior Authorization)
- शुद्धता (Accuracy)

अंदाजपत्रकांचे प्रकार (Types of Budgets)

- (अ) अर्थसंकल्प कोणी तयार केला यावरून तीन प्रकार पाडले जातात.
 १. विधिविभागीय पद्धतीचे अंदाजपत्रक (Legislative Type Budget)
 २. कार्यपालिका पद्धतीचे अंदाजपत्रक (Executive Type Budget)
 ३. आयोग किंवा मंडळ पद्धतीचे अंदाजपत्रक (Board or Commission Type Budget)

- (ब) अर्थसंकल्पाची संख्या किती असते यावरून दोन प्रकार पाडले जातात.
 १. एकात्मक किंवा एकल अर्थसंकल्प (Single Budget)
 २. अनेकात्मक अर्थसंकल्प (Plural Budget)

- (क) अर्थसंकल्पाच्या स्वरूपावरून तीन प्रकार केले जातात.
 १. संतुलित अर्थसंकल्प (Balanced Budget)
 २. बचतीचा किंवा फायद्याचा अर्थसंकल्प (Surplus Budget)
 ३. तुटीचा अर्थसंकल्प (Deficit Budget)

(ड) अर्थसंकल्पाच्या कालावधीवरून अर्थसंकल्पाचे दोन प्रकार केले जातात.

१. अल्पकालीन स्वरूपाचे अंदाजपत्रक (Short-Term Budget)

२. दीर्घकालीन स्वरूपाचे अंदाजपत्रक (Long-term Budget)

(इ) खर्चाच्या विभागणीचा उद्देश व कार्य यानुसार अंदाजपत्रकाचे दोन प्रकार केले जातात.

१. परंपरागत अर्थसंकल्प

२. पुरोगामी अर्थसंकल्प